
MUHAFAZAKÂR PARADİGMA: "DOGMA" VE "ÖNYARGI"

•
Bengül Güngörmez*

"Neyi düşünmeyi denersek deneyelim ve
nasıl düşünmeye çalışırsak çalışalım
geleneğin ferinde düşünürüz."
Martin Heidegger

Aydınlanma düşündürü ünlü filozof Immanuel Kant "*Sapere aude*, bilme cesareti göster: bu Aydınlanma'nın düsturudur"¹ diye yazmıştı. Goethe ise ünlü eseri *Faust*'ta Wagner'e Aydınlanma'nın bu düsturunu biraz da ironiyle karışık tekrarlatıyordu: "Çok şey biliyorum ama herşeyi bilmeliyim."² Hem Kant'a hem de Wagner'e göre, özgür iradelerine sahip, eşit bireyler başkalarının rehberliğine ihtiyaç duymaksızın "Akıllarıyla her şeyi sorgulayabilir ve tasarlayabilirlerdi. Onlar dogma ve önyargılara, yani geleneğe, "bütün insanlıkta ortak" olduğu kabul edilen kendi akıllarıyla karşı çıkabilirlerdi. Bu, aynı zamanda Kant'ın söylediği gibi, Aydınlanma düşüncesinin de temel düsturuydu.

* Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

¹ Immanuel Kant, "An Answer to the Question: What is Enlightenment," *From Modernism to Postmodernism An Anthology*, Ed. Lawrence E. Cahoon, Blackwell Publishers, Oxford, 2000, s.51. Kant bu makalesinde insanın doğal yeteneklerinin mekanik araçları olan dogmaların ve kuralın daimi çocukluğunun prangası olduğunu söylemektedir. Aydınlanma bu çocukluktan kurtuluş demektir.

² Johann W. Goethe, *Faust*, çev. Nihat Ülner, Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, s. 30.

Muhafazakâr düşünce varoluşunu, reddettiği Aydınlanma düşüncesine borçludur. Çünkü muhafazakârlık bir tepkiden doğmuştur: Aydınlanmacı "Akıl"a tepkiden. Muhafazakârlık, Aydınlanmacı "Akıl"a karşı "dogma" ve "önyargı"nın, yani "gelenek" in müdafaasıdır. Bu yüzden muhafazakârlığın ayırıcı özelliği, Aydınlanma "Akıl"ının savaş açtığı "dogma" ve "ön yargı"lara yani "gelenek" e vurgudur. Bu vurguyu anlamaksızın muhafazakâr düşünceyi anlayamayız.

Ancak bu vurguya geçmeden önce muhafazakârlık kavramına ilişkin birkaç tespitte bulunmak gerekir. Lâtince "*conservare*" ve Neo-Lâtin "*conservatismus*" (to conserve, preserve)³ kelimelerinden gelen "muhafazakârlık" (conservatism)'in sözlük anlamı "korumak" ya da "olduğu gibi muhafaza etmek"⁴tir. Ancak kavram modern düşünce tarihinde sözlük anlamının çok daha fazlasını ihtiva eder. Muhafazakârlığı politik, düşünsel konteksinden ayrı olarak ele alan ve gündelik hayatta balık tutmanın dahi muhafazakâr bir eğilime sahip olduğunu söyleyen Michael Oakeshott'a göre "muhafazakâr olmak, bildik olanı bilinmeyene, gerçeği (fact) muammaya (mystery), fiilî olanı mümkün olana, sınırlı olanı sınırsız olana, yakındakini uzağa, yeterliyi bolluğa, uygun olanı mükemmele, şimdiki sevinci ütopyacı mutluluğa tercih etmektir."⁵ Oakeshott'un sözünü ettiği gündelik muhafazakârlık, "ontolojik muhafazakârlık"⁶ olarak da isimlendirilebilir. Diğerine ise, kültürel, ideolojik bir tavrı içeren "modern" muhafazakârlık veya "entelektüel/politik bir gelenek" olarak muhafazakârlık diyebiliriz. İlkinde hayat ya da varoluş muhafazakârdır; ikincisi, hayatın bu yanının keşfidir. İlkinde bilinçdışılık ve olağanlık hakimdir; ikincisinde, bilincinde olma ve savunma. Bununla birlikte bu ke-

³ Aktaran, Suvanto Pekka, *Conservatism From The French Revolution to the 1990s*, Trans. Roderick Fletcher, The Ipswich Book Company Ltd, Great Britain, 1997, s.1.

⁴ Marshall Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Aknay, Derya Kömürcü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 512. Ayrıca kelimenin diğer kavramsal anlamları için bkz. Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, s. 609. Kelimenin tanımına ilişkin daha geniş bir tartışma için bkz. Beneton Philippe, *Muhafazakârlık*, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, bilhassa giriş bölümü.

⁵ Michael Oakeshott, "On Being Conservative," *Rationalism in Politics and Other Essays*, J. W. Arrowsmith Ltd, New York, 1962, s. 169. Muhafazakârlık Batı'da 1830'lara kadar politik bir anlam kazanmamıştır. Muhafazakâr ve muhafazakârlık kelimeleri 1830'lardan itibaren politik literatürde yer almaya başlamıştır. Kavramın, politik literatürde ilk girişi 1830'da *Quarterly Review*'in ocak sayısında anonim bir yazar tarafından kullanılmasıyla gerçekleşmiştir. Yazar, "Toriler" ismini "Muhafazakâr Parti" ismiyle değiştirmeyi amaçlamıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Robert A. Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2001, s. 3 ve Suvanto Pekka, a.g.e., s. 31.

⁶ Bu ayrımı, değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN'a borçluyum.

şif, Batı, geleneği kaybettiği sırada gerçekleşmiştir. Muhafazakâr düşü-
nürler bu keşfin kaşifleridir.

Muhafazakârlık, Mannheim'ın da söylediği gibi, "bilinçli hale gelmiş
gelenekçilik"⁷tir. Çünkü muhafazakârlar, önceden "ontolojik muhafaza-
kârlar" iken, geleneği kaybettiklerinde, onun farkına vararak bilinçli,
"modern" ya da "entelektüel/politik muhafazakârlar"a dönüşmüşler-
dir.

Britanya'da 1945 sonrası seküler muhafazakârlığın en önemli temsil-
cisi olarak kabul edilen Oakeshott "On Being Conservative" adlı makale-
sinde çeşitli davranışlarımızın muhafazakâr eğilime sahip olduğunu öne
sürerek ontolojik muhafazakârlığa gündelik hayattan örnekler verir. Me-
selâ, balık tutmak alışılmış, bildik bir şey olduğu için hoşlanılan bir
spordur. Balık tutma becerisi, pratik ve alışkanlıktan ayrı olarak düşü-
nülemesiz. Yine bir gemici, bir aşçı ya da bir marangoz becerikli olsun ya
da olmasın belirli bir aletler stokuna sahiptir. Marangoz kendi aletini
kullanmada diğer marangozların aletine göre daha beceriklidir. Çünkü
ona alışkındır. Bu yüzden marangoz, başka bir marangozun aletlerini
kullanmaktansa kendi aletlerini kullanmayı tercih edecektir. Oakeshott'a
göre, insan alet kullanan bir hayvan olduğu müddetçe muhafazakârlığa
eğilimli kalacaktır. Oakeshott'un bir diğer ilginç örneği de şudur: Evimiz
yanarken var olan eski yangın söndürücümüzü kullanırız, yeni bir yan-
gın söndürücü icat etmeyiz. Kullandığımız araçlar için geçerli olan, genel
davranış kuralları için de geçerlidir. Biz gündelik hayatımızda nasıl dav-
ranacağımıza ilişkin yeni kurallar icat etmeyiz. Alışıldık kurallara, tea-
müle uyarız. Alışıldık olan bizi geçmişimize bağlar. Bununla birlikte, alış-
ıldık olana yönelme, zamandan tasarruf sağlar. İstediklerimiz sonucu elde
etmek için yeni bir şeyi denemenin getirebileceği riski, bocalamayı, hayal
kırıklığını ve üzüntüyü ortadan kaldırır. Kendimizi güvende hissetme-
mizi garantiye alır. Bu yüzden gündelik hayatımızın büyük bir çoğunlu-
ğu bildik olanı tercih etmekle ve denenmiş olanı denemekle geçer.
Churchill'in "geçmişte yaşamayı seviyorum. İnsanların gelecekte daha
mutlu olacaklarını zannetmiyorum"⁸ sözü, gündelik hayatımızı düşün-
düğümüzde anlamlıdır.

⁷ Mannheim'dan aktaran Beneton, a.g.e., s. 113.

⁸ Churchill'den aktaran Nisbet, a.g.e., s. 19.

Bununla birlikte, Oakeshott'un yukarıda bahsedilen türden pratiklerin teknik kurallara değil, alışılmış, pratik bilgiye bağlı olduğunu göstermesi muhafazakârların pratik akli ön plâna çıkarmalarına işaret eder. "Pratik bilgi", "teknik bilgi"ye öncelik taşır; gelenekte köklenmiştir ve gelenekle kuşaklar boyunca aktarılır. "Pratik bilgi" muhafazakâr paradigmayı oluşturan "önyargı"lar ve "dogma"lardır. Burada sözü edilen dogmalar ve önyargılar insanlığın yüzlerce yıllık tecrübesinin ürünüdür. Muhafazakârlara göre, insanî eylemin temeli teorik akıl değil, Aydınlanma düşüncesinin olumsuz bir anlam yükleyerek kurtulmak istediği önyargı, dogma, alışkanlık ve gelenektir. Pierre Bourdieu, eserlerinde bunu "habitus" kavramıyla ortaya koymaya çalışırken, Oakeshott, "muhafazakâr bir eğilim" ve "alışkanlık" ya da "önyargı" olarak isimlendirmektedir. Oakeshott'un bu ayrımı William James'in bilgiye ilişkin yaptığı şu ayrımla da karşılaştırıldığında daha açık hale gelecektir: "Knowledge of" a karşıt olarak "knowledge about". Bunlardan ilki, yani bir şeyin bilgisi, onun pratikliğine vurguda bulunur ve tecrübeyle ilişkilidir. İkincisi, yani bir şey hakkında bilgi ise, genel prensiplerle, soyut ve mantıksal kurallarla ilgilidir.

Robert Nisbet bu iki bilgi tipinin muhafazakârların politik reform ve politik ütopyanizm eleştirileri için temel olduğunu söyler. Ütopyacılar ve reformistler pratik ve tecrübeden ziyade soyut kurallar ve prensiplerle hareket ederler; yani Oakeshott'un "teknik bilgi", James'in "knowledge about" dediği bilgi türüyle. Ön yargılar ise diğer bilgi türü içerisine girer. "Bu yüzden" der Nisbet, "insanlığın tarihindeki bildik acıların kaynağı, yönetimlerin mühendislerin, teknokratların ve diğer akademik uzmanların elinde oluşudur." Bütün bu tipolojilerin tarihsel arka plânına baktığımızda bu düalizmin, Aristoteles'in Platon'un saf aklına karşı ileri sürdüğü **phronesis** ya da pratik akıla (wisdom, hikmet) dayandığını görürüz. Aristoteles üretici hikmet/bilgi (**techne**) ile pratik hikmet/bilgi (**phronesis**) arasında yukarıda bahsedilen ayrımların dayandığı temel bir ayrım yapar.⁹ **Techne** "teknik bilgi"ye tekabül ederken **phronesis** "pratik bilgi"ye tekabül eder.

⁹ Daha geniş bilgi ve alıntı için bkz. Lowell Brad Stone, "Robert Nisbet on Conservative Dogmatics," *Society* (Mart/Aralık 2000), s. 70; Robert Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality*, s. 31-33; William James'in bilgiye ilişkin yaptığı ayrım için *The Meaning of Truth*, Longman Green and Co, New York, 1911. James'in fikirleri hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bkz. William James, *Pragmatism: A New Name for Old Ways of Thinking*, Hackett Publishing Company, USA,

"Ontolojik muhafazakârlık" söz konusu olduğunda pek fazla sorun çıkmazken, "modern muhafazakârlık" ya da "entelektüel/politik muhafazakârlık" söz konusu olduğunda karşımıza bazı problemler çıkar. Bu problemler muhafazakârlığın alışılma ya da tanımlanış tarzından doğar. Bu problemlerin tespiti muhafazakâr paradigmayı meydana getiren "önyargı" ve "dogma"lara Aydınlanma düşüncesinin atfettiği olumsuz ve pejoratif anlamı da açıklayıcıdır. Modern muhafazakârlık çoğunlukla "tutuculuk", "gericilik" ve "yobazlık"la özdeşleştirilir. Hâlbuki modern muhafazakârlığın derin felsefi-tarihsel mirası göz önüne alındığında, bu tutumun ya da algılayış tarzının bizatihi kendisinin tutucu ya da gerici olduğu kolaylıkla görülebilir. Akademik düzeyde dahi pejoratif hatta negatif kullanımıyla¹⁰ göze çarpan muhafazakârlığı derinlemesine ince-

1986, ve diğer eserleri. Phronesis için bkz. H.George Gadamer, "Eleştirmenlerime Cevap," *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, Gadamer Habermas, Gadamer - Ricoeur, Gadamer - Derrida Tartışması*, derleyen ve tercüme eden Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, s. 260-261. "Gadamer'in phronesis konusunda vurguladığı şey, onun hem evrensel olan şeyin hem de tikel olan şeyin içinde ortaklaşa belirlendiği bir "know how" etiği (birşeyin nasıl yapılacağına, uygulanacağına, icra edileceğinin bilgisi, çev.) tipi doğuran akıl yürütme tarzı olduğudur." Richard J. Bernstein, "Hermeneutikten Praksise", *Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler, İnsan Bilimlerinde Hermeneutiğe Dönüş*, Derleyen ve Tercüme Eden Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, s. 62. Bu makalede phronesis ve techne ayrımı ele alınmaktadır.

¹⁰ Bu pejoratif kullanıma ilişkin en çarpıcı örneklerden birisi, Albert O Hirschman'ın, muhafazakâr düşüncenin sistematik bir eleştirisini yaptığı *The Rhetoric of Reaction* isimli kitabının dilimize *Gericiliğin Retoriği* olarak çevrilmesidir. Çevirmen, yazarın "reaction" kelimesini aşağılayıcı bir anlamda kullandığını söyleyerek kelimeye bu karşılığın uygun düştüğünü söylemektedir. Hirschman ise kelimenin kullanılışıyla ilgili olarak şöyle söylüyor: "'Tepki' ve 'tepkisel' terimlerinin taşıdığı olumsuz anlam bunları sürekli olarak bir değer yargısını enjekte etmeden kullanmak istediğim için, bu araştırmanın bakış açısından bir talihsizliktir. Bu nedenle zaman zaman 'karşı hamle', 'tepkici' vb. gibi daha nötr terimlere başvuruyorum. Ancak çoğu kez terimin genel kullanımına bağlı kalıyor, yeri geldikçe olumsuz anlamda yazmadığımı belirtmek için turnak işareti kullanıyorum." Albert O. Hirschman, *Gericiliğin Retoriği*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.22. *Gericiliğin Retoriği*'nde ise çevirmen, kitabın başlığında gericilik kelimesini kullanarak diğer bölümlerde tepki kelimesini kullanıyor. Hirschman, terimin aşağılayıcı bir şekilde kullanılmasından duyduğu rahatsızlığı ve terimi kullanımındaki hassasiyetini bu şekilde belirttiği halde, kitabın başlığında "reaction" kelimesini dilimize "gericilik" olarak çevirmek ne anlama gelmektedir? Yazar, "reaction" kelimesinin aynı zamanda aşağılayıcı bir anlama sahip olduğunu söylese bile kitabın başlığının *Gericiliğin Retoriği* olarak çevrilmesi içeriğinin başlıkla önceden belirlenmesine neden oluyor. Gericilik kelimesi, yalnızca aşağılama durumunu belirtmekle kalmayıp, aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin, Hirschman'ın da hakkını teslim ettiği, kökleri on dokuzuncu yüzyıla kadar giden derin felsefi boyutunu görmezlikten de geliyor. Böyle bir kullanım, eleştiriyiyle aşağılamayı birbirine karıştırmıyor mu? Üstelik böyle bir tavrın bizatihi kendisi gericilik, tutuculuk ve yobazlık değil midir? Bu "Aydınlanmacı" bir "gericilik" değil midir? (Bunu iddia etmekle ben de gerici mi sayılmayım?) Gericiden bahsedildiğine göre ilericilerden de bahsedilebilir. Peki kimdir gerici ve ilericiler? İlerici, gerici olmayan, gerici de ilericilerdir. İlericiler olmasaydı gericiler olmayacaktı. Ancak burada bize karşıtlık gibi görünen şey, aslında bir yanlısıdır. Çünkü karşıtlık tarafların aynı statüde olmasını gerektirir. Gericiler ve ilericiler aynı statüye sahip öznel değerlerdir.

leme fırsatı bulduğumuzda, bu pejoratif ve negatif kullanımların ne kadar yüzeysel ve haksız olduğu açıkça görülür. Çünkü mesele yalnızca gerici-ilerici meselesine indirgenmiştir. Gericiler-ilericiler ayrımının kaynağında Aydınlanma düşüncesinin ve ilerlemeye inancın yattığı söylenebilir. Zira Aydınlanma, Orta Çağ toplumsal düzenini, yani geleneği "ilerleme"nin önünde bir engel ve geride kalmış bir aşama olarak görüyordu. Gelenekçiler, Aydınlanma'nın geçmişle çatışmasının gericiler kampını oluştururken; Aydınlanmacılar, aynı çatışmanın ilericiler kampını oluşturuyordu. Orta Çağ'ın geleneksel, dinsel düzeninden modern seküler bir toplumsal düzene geçiş ilerleme olarak addediliyordu. Ancak Nisbet, *İlerleme Fikrinin Tarihi* adlı eserinde çağdaş entelektüel dünyada tamamen din karşıtı, seküler, modern bir fikir olarak addedilen "ilerleme" fikrinin köklerinin, Yunan ve Roma düşünürlerinin geçmişi anlama ça-

değillerdir. Zira gericileri tanımlayanlar ilericilerdir; onları adlandıranlar ya da sınıflandıranlar ilericilerdir. Sınıflandırmaya hakim olanlar, sınıflandırmanın kendisini belirleyenler ilericilerdir. Gericiler ve ilericiler birbirinin eşiti olan karşıtlar değildir. Buradaki karşıtlık ilericilerin zafiri, kendilerini doğrulama biçimidir. Gericiler, ilericiler tarafından "tasarlanmış" olanlar, zoraki dışlanmışlar; ilericiler ise kendilerini doğrulamak için bu "tasarlanmış"lara ihtiyaç duyanlar, bağımlı olanlardır. Aslında, gerici ve ilerici etiketleri, düşünme özgürlüğünün önündeki en büyük engellerdir. Kendisi de bir gerici olarak etiketlenen Cemil Meriç, "gerici kimdir?" sorusuna *Bu Ülke*'de etkileyici olduğu kadar kışkırtıcı da olan bir cevap verir: "Ne güzel tarif: "Gericiler, bir toplumun gelişmesini sağlayacak hiçbir yeniliği istemeyen, her yönüyle eskiyi özleyen ve eski düzeni getirmeye çalışan (kimse) (Meydan-Larousse). Tarifin tek kusuru bu ucübenin hangi çağda, hangi ülkede yaşadığını söylememesi. Murdar bir hal'den muhteşem bir maziye kanatlanmak gericilikse her namuslu insan gericidir. IV.Murat'a, Süleyman devrine dön! Diye haykıran Koçi Bey'den Reşit Paşa'ya kadar Osmanlı Devleti'nin bütün islahatçıları gerici. Dante yaşadığı çağdan iğrenir. Balzac eserini iki ezeli hakikatin ışığında yazar: kilise ve krallık. Dostoyevski maziye aşık. Dante gerici, Balzac gerici, Dostoyevski gerici!

Gericiler, ilericiler... Düşünce hürriyeti bu mülevves kelimelerin esaretinden kurtulmakla başlar, düşünce hürriyeti ve düşünce namusu." Cemil Meriç, İstanbul: *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, 1995, s.80-81. Bununla birlikte, ilerici-gerici ayrımı aynı zamanda bir iktidar mücadelesi meselesidir de. İktidardakiler kendilerine yapılan eleştirileri "gerici" olarak nitelendirerek onların değerini azaltmaya ve onlara karşı bir direnç oluşturmaya çalışırlar. Bu konuda bkz. Nuray. Mert, "Gericilik" ve meselenin bilhassa ülkemizde aldığı şekli değerlendiren Selçuk Akşin Somel, "Gericilik", "İlericilik" ve Aydınlar", Mehmet S. Aydın, "İrtica"ya İlişkin Bazı Düşünceler", İlhami Güler, "Gericiliğin Gerçek ve Enstrümantal Tabiatı Üzerine", *Doğu Batı Dergisi*, Gericilik Nedir?, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, Temmuz 1999, sayı: 3, 9-19, 43-50, 51-58, 59-68. Ayrıca ortodoks Marksizm'in dışına çıkan ve kendisi de bir solcu olan İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma* adlı eseri egemen düşünceyi tersine çevirerek ülkemizdeki ilerici-gerici tartışmasına yeni bir boyut kazandırmaktadır. İdris Küçükömer'e göre, İttihat ve Terakki, CHP ve bugünkü sol "sağ"ı temsil ederken; "gerici" ve muhafazakâr olarak nitelenen sağ, yani Prens Sabahattin, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Demokrat Parti ve Adalet Parti "sol"u temsil etmektedir. İdris Küçükömer'e göre, solcular olarak adlandırılan "sağ"lılar her çatışmayı rejim meselesi haline getiren tutucu, dogmatik ve değişime kapalı kişilerden oluşurken, sağlıklar olarak adlandırılan "sol"cular değişime açık ve yenilikçidirler. İdris Küçükömer'in ortaya koyduğu çatışmanın tarihsel analizi için İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

balalarında ve Hristiyanların bu filozofların arayışlarını sürdürmelerinde ikamet ettiğini söyler. Nisbet bu fikrin klâsik dünyada doğduğunu, din tarafından taşındığını ve desteklendiğini, yirminci yüzyılda dinsel dayanağını yitirdiği için ölümcül bir yara aldığını öne sürer. İlerleme fikri, modern dönemde "Atlantiğin her iki tarafında da evrensel bir din"¹¹e dönüşmüştür. Nisbet'in görüşleri çerçevesinde, "ilerleme" fikrinin, Aydınlanma düşüncesinin bizatihi "gerici" olarak gördüğü geleneksel, tarihsel kontekste köklendiği ve şekillendiği ileri sürülebilir. Bununla birlikte "gericilik" Aydınlanma'nın ürettiği bir ideolojidir ve muhafazakâr bir tutum değil tam aksine geçmişi olduğu haliyle şimdide yaşatmayı amaçlayan bir radikalizm formudur. Muhafazakârı "gerici" olarak algılayan tutum Aydınlanmacı bir tutumdur. Aydınlanmacı tutumun asıl hedefi statükosunu meşrulaştırmak ve sağlamlaştırmak, bunu yaparken de kendisine yönelik muhalefeti, onun saygınlığını azaltarak bertaraf etmektir.

Aydınlanma düşüncesi topluma ilişkin soyut kavramsallaştırmalarıyla bir tarih ve toplum teorisi ortaya koymuştu. Entelektüel literatürümüzde bu teoriye "Aydınlanma Projesi" diye atıfta bulunulur. Bu projeye göre toplumda Rousseau'nun sosyal kontratının etrafında birleşecek akıl sahibi, eşit bireyler soyut haklara sahip olacaklar ve toplumun yönetiminde söz sahibi olacaklardı. Böylelikle dogmalar ve önyargılardan, yani irrasyonellikten bütünüyle arındırılmış bir sosyal dünya yaratılabildi. Orta Çağ'da toplumda keyfi kesinlikler olarak görülen her şey modern dönemde akılcı bir tarzda dönüştürülecek ve biçimlendirilecekti. Aklın ve bilimin ışığında rasyonel bir kültür, rasyonel yönetim, rasyonel bir sanat ve din tesis edilmiş olacaktı. Böylelikle insanlar geleneksel sosyal kurumların engelleyici bağlarından, dogmalar ve ön yargılardan kurtularak yeni bir düzende yaratıcı, rasyonel bireyler haline geleceklerdi.

Muhafazakâr düşünörlere göre, cemaat bağlarından kopmuş, geleneksizleşme sürecini yaşayan bu insanlar köksüz, yabancılaşmış ve güvensizlik içinde yaşayan yığınlara dönüşeceklerdi. Aydınlanma düşüncesine egemen olan bu politik rasyonalizmin ciddi bir analizini ve eleştirisini yapan İngiliz muhafazakâr düşünür Oakeshott, muhafazakârların politik rasyonalizme olan tepkilerini en iyi şekilde dile getiren düşünür-

¹¹ İlerleme fikri ve bu fikirler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Robert A. Nisbet, *History of the Idea of Progress*, Basic Books, Inc., Publishers, New York, 1980 muhtelif yerler.

lerden birisidir.

Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays* (Politikada Rasyonalizm ve Diğer Denemeler) adlı eserinde "Rönesans sonrası Avrupa'nın en dikkate değer entelektüel modası"¹² olarak nitelendirdiği modern politik rasyonalizmi ele alır. Rasyonalistin karakterini mühendisin karakteriyle özdeşleştiren Oakeshott, politikanın da mühendislikle asimile edildiğini ileri sürer. Rasyonalist politikada yönetim; alışkanlıklar, gelenek ve tecrübe meselesi değil teknik meselesidir. "Rasyonalistin politik aktivitesinin büyük bir kısmı" der Oakeshott, "kendi toplumunun sosyal, politik, yasal ve kurumsal mirasını kendi zihin mahkemesine çıkartmayı içerir."¹³ Rasyonalist, işe temizlemekle başlar. Onun için toplum, geçmiş kuşakların mirası olan irrasyonel unsurlardan temizlenmesi gereken bir *tabula rasa*'dır. Oakeshott, bu temizlik hareketinin ifadesini Voltaire'in şu sözünde bulur: "Mükemmel yasalara sahip olmanın tek yolu, varolan bütün yasaları yakmak ve yeni yasalar inşa etmektir."¹⁴ Rasyonalist, aklın otoritesi dışında hiçbir otoriteye inanmaz. Oakeshott'a göre, rasyonalist optimisttir; çünkü, aklının gücünden şüphe duymaz. "O, skeptiktir; çünkü, 'akıl' dediği şeyle sorgulamaktan ve yargulamaktan çekineceği, büyük ölçüde sahip olunan ya da sabit bir şekilde kökleşmiş hiçbir görüş, hiçbir alışkanlık, hiçbir inanç yoktur."¹⁵ Akıl yerleşik inançların ve kurumların en büyük düşmanıdır. Çünkü, 'rasyonel' insan demek, geleneğin irrasyonel etkilerinden ve önyargularından özgürleşmiş insan demektir. O, atalarının mirasını bütün insanlıkta ortak olan kendi akli adına reddeder.

Oakeshott, rasyonalizmin doğuşunu Descartes ve Bacon'ın eserleriyle başlatır ve politik rasyonalizmin en etkili yazarlarının da Locke, Bentham, Godwin, Marx ve Engels olduğunu ileri sürer. Bu yazarların ivme kazandırdığı rasyonalizm, toplumsal hayatın her alanına sirayet etmiştir. Rasyonalizmin entelektüel bir moda olarak etkin olmaya başlamasıyla, toplumsal organizasyon geleneklere değil soyut aklın prensiplerine dayandırılmak istenmiştir. "Ne din, ne doğa bilimi, ne eğitim ne de hayatın idaresi" der Oakeshott, "yeni rasyonalizmin etkisinden kaçamadı; hiçbir

¹² Oakeshott, "Rationalism in Politics," a.g.e., s. 1.

¹³ a.g.e., s. 4.

¹⁴ a.g.e., s. 5.

¹⁵ a.g.e., s. 2.

aktivite ondan bağımsız, hiçbir toplum dokunulmamış olarak kalmadı.”¹⁶

Rasyonalizm, Oakeshott’un kavramlarıyla dile getirmek gerekirse, “pratik bilgi”yi “teknik bilgi” lehine reddeder. O, hakiki bilginin tek unsurunun “teknik bilgi” olduğunu iddia eder. Geri kalanlar önyargılar, dogmalar ve hurafelerdir. Ancak, Oakeshott rasyonalistin bilgisinin bir yarı-bilgiden daha fazla bilgi olamayacağını ileri sürerek bu Aydınlanmacı eğilimi sert bir şekilde eleştirir:

Rasyonalistin bilgisi asla yarı-bilgi (half-knowledge)’den daha fazlası olmayacak ve netice itibariyle asla yarı-doğru (half-right)’dan daha fazlası olmayacaktır. O, sadece yüzeysel olarak bildiği bir gelenek ya da davranış alışkanlığı karşısında, kendi sınıfının dışındaki bir yabancı ya da bir insan gibi şaşırır; bir uşak ya da gözlemci bir ev hizmetlisi ondan daha avantajlı durumdadır. Ve o anlamadığı şeyi hor görür; alışkanlık ve gelenek kendi içlerinde kötü, cahil bir davranış türü gibi görünürler. Ve o, garip bir kendi kendini aldatmayla gerçekte ideolojik politikalara özgü katılık ve sabitlik niteliklerini geleneğe (tabii ki, hakim özelliği akıcı olan geleneğe) atfeder. Sonuç olarak Rasyonalist, meselelerin kontrolünde tehlikeli ve pahalıya mal olan bir karakterdir ve o en fazla hasarı, durumun hakimi olmakta başarısız olduğunda değil (onun politikaları, tabii ki, her zaman şartlara hakim olmaya ve krizlerin üstesinden gelmeye dayanır) başarılı oluyor görüldüğünde verir; çünkü onun görünen başarılarından her birine ödediğimiz bedel, Rasyonalizmin entellektüel modasının toplum hayatının bütünü üzerindeki değişmez daha sıkı nüfuzudur.¹⁷

Rasyonalizme şiddetle karşı çıkan ve toplumun soyut prensiplere göre organizasyonuna karşı tarihin ve geleneğin somutluğunu vurgulayan on dokuzuncu yüzyıl muhafazakârlarına göre, “toplum içinde yaşayan insanlar bir mirası devralırlar, daha önceki kuşaklara, geleneklere bağlıdırlar ve onlar doğal düzenin çeşitli unsurlarıdır. İnsanları kendi aralarında birleştiren ve farklılaşmalarını sağlayan geleneksel otoritelerdir (Kilise, aile, birlikler, cemaatler). Kurallara bağlı ve sağlam töreleri yaratmaya izin veren de şükran, saygı, sadakat duygularına dayanan bu otoritelerdir.”¹⁸ Toplumda bu otoritelerin yokluğu, politik iktidarın gücünün aşırı ölçüde genişlemesine, dolayısıyla da despotizme ve tiranlığa yol açar. Güvenli sığınaklarından yoksun kalan bireyler bir despota nasıl karşı koyabilirler? Demokrasi teorilerinin *sin qua nonu* olan ünlü kitabı *Ameri-*

¹⁶ a.g.e., s. 17.

¹⁷ a.g.e., s. 30-31.

¹⁸ Philippe Beneton, a.g.e, s. 21.

ka'da Demokrasi'de Tocqueville'in söylediği gibi, "Yirmi kişiyi bile birarada tutabilecek ortak bir bağ olmazsa, kamuoyu ne işe yarar? Her bir birey eşit oranda zayıf, yoksul ve yalnız olursa devletin gücüne karşı ancak kendi güçsüzlüğüyle karşı koyabilir."¹⁹ Hiyerarşilerden, sosyal bağlardan, cemaatlerden ve diğer aracı cemiyetlerden bağımsız, eşit haklara sahip güçsüz ve köksüz bireylerden oluşan kitleye karşı, güç, yönetenlerin elinde yoğunlaşacak ve halk böylece merkezî bir yönetimin boyunduruğu altına girecektir. Orta Çağ'da toplumda kralın otoritesini dengeleyen başka otorite formları bulunurken modern dönemin kitle toplumunda artık iktidarın gücünü dengeleyecek otorite formları -kiliseler, loncalar, cemaatler, aracı cemiyetleri bunların arasında sayabiliriz ve bunlar Aydınlanma düşüncesine göre dogmatik kurumlardır- bulunmadığından bireyler iktidarın total gücünün baskısına maruz kalmışlardır.

Oysa Burke'e göre yalnızca önyargılar insanlığı tiranlığa karşı korur.²⁰ Aydınlanma düşünürleri sadece geleneğe, kurumlara savaş açmamışlardı; onlar aynı zamanda insanın doğru tarzda muhakeme etmesinin önündeki engeller olduğunu düşündükleri hurafelere yani önyargılara da savaş açtılar. Önyargılar doğaya ve akla aykırıydı; bu yüzden yok edilmeliydi. Aslında bu onların önyargılara karşı önyargılarıydı. Bu fikirlere açıkça karşı olan Burke'e göre;

Önyargı her vesilede arında uygulama anı bulur; bilgelik ve erdem yolunu tutarlıca izlemenin yolunu belirlemiştir ve karar arında kararsız insanları yalnız bırakmaz; insanları kuşku, bocalama ve kararsızlık tehlikelerine terk etmez. Önyargı erdemi birbirleri ile bütünleşmeyen eylemlerin bir devamı değil, insanlar için bir alışkanlık yapar. Yalnızca önyargı vasıtasıyla insanın ödevi doğasının bir parçası haline gelir.²¹

"Burke'e göre önyargı, gelenekte bulunan otoritenin ve aklın bireysel

¹⁹ Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çev. İhsan Sezal, Ankara: Yetkin Yayınları, 1994, s. 116-117.

²⁰ Robert A. Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality*, s. 34.

²¹ Edmund Burke, "Reflections on the Revolution in France," *From Modernism to Postmodernism An Anthology*, Ed. Lawrence E. Cahoon, Blackwell Publishers, Oxford, 2000, s. 68-69. Günümüz felsefecilerinden Alasdair MacIntyre, Burke'ü geleneği şöyle eleştirir: Burke'ü gelenek, gelenek-akıl karşıtlığını içerir. Oysa yeni düşünüş biçimleri de gelenek kontekstinde şekillenir. Burke'ü gelenek ölü ya da ölüm halindedir. Oysa, gelenekler canlı olduklarında çelişkinin sürekliliğini cisimleştirirler. Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde*, çev. Mutallip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 327. MacIntyre'in bu düşünüş tarzı yeni düşünüş biçimlerinin de bir gelenek oluşturabileceği iddiası kontekstinde Nisbet'in gelenek görüşüne yakındır.

zihindeki temsilidir.”²² Önyargılar bir toplumun gelişmesinin önündeki engeller değil, aksine insanlığın büyük sıçrama tahtalarıdır. “Varlığımızı oluşturan şey yargılarımızdan çok önyargılarımızdır.”²³ Tocqueville’in de söylediği gibi, “Dogma olmaksızın hiçbir toplum gelişemez; hiçbir toplum varolamaz.”²⁴

Gelenekçi muhafazakârlıkta insanî eylemin temeli teorik akıl değil, gelenek, önyargı ve alışkanlıktır. Bu gibi pratikler, pratik akılı somutlaştırırlar. Maistre’ye göre beşik, çocuğun zihninde güven dolu bir rahatlık sağlayabilmek için önyargıyla kuşatılmalıdır. Bu gibi önyargılar ve alışkanlıklar bireyin tarihsel ve sosyal şartlarından türetilir. Önyargı (prejudice) basitçe kör ya da irrasyonel davranış değildir; aksine o, kuşaklar boyu süren tecrübenin damıtılması, “pre-judgement”tir. O, soyut akla doğuştan üstün olan *ne* yapılacağını bilme tarzıdır. Önyargı faille, moralite ve politika biliminde düşünmeksizin ne yapılacağını bilgisini verir. Önyargıyla hareket etmek, kişinin atalarının hareket ettiği gibi hareket etmesidir. O özünde gelenektir.²⁵

Dogmalar aynı zamanda cemaatin sürekliliğinin de teminatıdır. Cemaat yalnızca fonksiyonel değildir; aynı zamanda fonksiyonelliğini dogmaya, yani inanca da dönüştürür. İnanç sayesinde birey rahat hareket eder; çünkü insan tamamiyle rasyonel, makine benzeri bir varlık değildir; attığı her adımı hesaplayamaz, karşı karşıya kaldığı her durumda mantık ölçüleri çerçevesinde düşünemez. Dogmalar cemaat üyelerinin ortak hakikatleridir. Dogmalar kuşaktan kuşağa aktarılışı ve insanları bir arada tutma yeteneği ile cemaatin istikrarlı bütünlüğünü sağlarlar.²⁶ Onlar aslında aracılıklarıyla yolumuzu bulduğumuz zihinsel haritalarımızdır. Mannheim ünlü eseri *İdeoloji ve Ütopya*’da, insanların cemaat içindeki kararlarını, önceden düzenlenmiş kurallara, mitlere, geleneklere göre aldıklarını ileri sürerek, şunları söyler:

Günlük yaşamlarında meslekleri nedeniyle, kendilerine ait kararların ve-
rilmesini mümkün kılan ve kendilerine ait kişisel bakış açıları doğrultu-
sunda doğrunun ya da yanlısın ne olabileceği hakkında fikir veren birey-
selleşmeye zorlanmayan; ve kendilerine hiçbir zaman koşulları unsurları-

²² Robert A. Nisbet, a.g.e, s. 30.

²³ Hans-Georg Gadamer, “Hermeneutik Problemin Evrenselliği,” *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, Gadamer Habermas, Gadamer - Ricoeur, Gadamer - Derrida Tartışması*, s. 65.

²⁴ Tocqueville’den aktaran Robert A. Nisbet, *History of the Idea of Progress*, s. 8

²⁵ Andrew Vincent, *Modern Political Ideologies*, Conservatism, Blackwell Publishers Inc., Second Edition, 1995, Cambridge, s. 73.

²⁶ Lowell Brad Stone, *Robert Nisbet: Communitarian Traditionalist*, ISI Books, Wilmington, 2000, s. 17.

na bölme fırsatı verilmeyen ve ait oldukları gruba özgü karar verme biçiminden tecrit edildikleri ve kendi kendilerine düşünmek zorunda kaldıkları zaman bile sarsılmaz bir özgüven geliştirmeyi başaramayan bireyler, kuşkuculuk gibi ağır içsel krizler karşısında, krizler dinsel alanda yer al-salar dahi, sağlam durmayı ve dengede kalmayı başaramayacaklardır.²⁷

Dogmalara ve önyargılara savaş açan Aydınlanma Felsefesi, on ye-dinci yüzyılın iki önemli düşünce akımı olan rasyonalizm ve empirizmin *Philosophes* tarafından yapılan sentezine dayanır.²⁸ Bu senteze göre Akıl ve gözlem, insanî problemlerin çözümünde başvurulacak nihai araçlar-dır. Bu araçlar vasıtasıyla nasıl evrenin değişmez yasaları keşfedilebili-yorsa toplumun yasaları da keşfedilebilir. Bu yasalara göre düzenlenen toplum daha mükemmel bir hale gelecektir. Zeitlin'in belirttiği üzere, bu fikirler on dokuzuncu yüzyılın entelektüel hareketlerinin dayanak nok-tasıdır. Bu fikirler aynı zamanda bu fikirlere karşıt olarak öne sürülen fi-kirlerin de çıkış noktasıdır. Muhafazakâr ve romantik düşünürler, on se-kizinci yüzyılın naif optimizm ve rasyonalizminden ayrılarak insan dav-ranışındaki irrasyonel faktörleri de fark ettiler ve böylece geleneğin, ta-savvurun (imagination), hissedişin (feeling) ve dinin artık doğal ve pozitif olduğunu düşündüler.²⁹

Zeitlin, yalnızca muhafazakâr düşünürlerin değil Hume ve Kant gibi büyük filozofların da Aydınlanma'nın felsefi ideallerinden dramatik bir kopuşu simgelediğini söyler. Bu kopuşu Hume, nedensellik ilkesini e-leştirisiyle gerçekleştirirken; Kant bunu, bilginin belirlenişinde zihnin rolünü sorgulamakla yapmıştır. Bilhassa Kant, zihni, bilgi için yalnızca dışsal kaynaklara bağımlılığından -zira Locke zihni pasif bir durumda bı-rakıyordu- özgürleştirmeyi deneyerek, spirütüel alandan -din, moralite, sanat- türetilen hakikate yenilenmiş (renewed) bir değer atfetmiştir.³⁰

Filozoflar bu alanlardan türetilen "bilgi"nin bilim tarafından sağlanan bilgiye göre aşağıda (ikincil, inferior) olduğunu düşünmüşlerdi; doğanın ve toplu-mun doğru bir tasarımını yani, dünyanın gerçekte olduğu gibi olmasının tas-a-rımını yalnızca bilim sağlayabilirdi. Kant'a göre, her iki alandan, bilimsel alan kadar spirütüel alandan da türetilen bu bilgi aynı değere sahipti. Eğer "ne-densellik" ve "zorunluluk" da zihnin yaratıcı faaliyetinin ürünüyse neden bi-

²⁷ Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, çev. Mehmet Okyavuz, Ankara: Epos Yayınları, 2002, s. 59.

²⁸ I. M. Zeitlin, *Ideology and the Development of Sociological Theory*, Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1968, s. 35.

²⁹ a.g.e., s. 35.

³⁰ William J. Bossenbrook'tan aktaran Zeitlin, a.g.e., s. 37.

limsel bilgi bilimsel olmayan bilgidenden daha değerli oldu? Kant bilimsel bilginin sınırlarını göstermekle inanç ve sezginin değerine eski itibarını iade etmeyi tasarlıyordu. Ve gerçekten de Aydınlanma'ya keskin karşıtlıklarında Romantik düşünürler inancı ve sezgiyi doğayı ve toplumu anlamada temel kabul ettiler.³¹

Zeitlin'in aktardığı üzere, Kant, Aydınlanma'nın felsefi varsayımlarına meydan okurken, Burke, topluma ilişkin varsayımlarına meydan okuyordu. Toplum, Aydınlanma filozofları için rasyonel, makine benzeri bir varlık; Burke için yaşayan ve organik bir varlıktı.³² Toplumun tarihselliğini ısrarla vurgulayan Burke, bireyin soyut haklara sahip olmayacağını ileri sürer. Birey; hakları ve imtiyazları, tarihsel süreç içinde kendisini önceleyen belirli bir cemaat vasıtasıyla elde eder. Haklar ve imtiyazlar yavaş yavaş ve organik olarak gelişir. Onlar tarihseldir. Burke'e göre bir cemaat yalnızca şimdide var olmaz. Geçmiş ve gelecekte de var olur. Çünkü o atalarından devraldığı mirası gelecek kuşaklara taşır. Haklar, imtiyazlar ve cemaat, bu perspektifle ele alındığında, Devrim yalnızca şimdiki gelenek ve kurumları değil, aynı zamanda geçmiş ve gelecek kuşaklara ait olanları da yıkmaktadır.

Nasıl haklar, imtiyazlar ve cemaat karakteri itibariyle tarihselse devlet de karakteri itibariyle tarihseldir. Devlet Rousseau'nun bahsettiği gibi yalnızca bireyler tarafından sınırlı amaçlar elde etmek için yapılmış bir kontrata indirgenemez. Burke'e göre, böyle bir kontrat olursa amaçlara ulaşıldığında ya da anlaşma ihlâl edildiğinde çözülür. Toplum nasıl organik bir birlikse devlet de organik bir birliktir. "Devlet" diye yazmıştır Burke, "bilimin bütününde bir ortaklıktır; sanatın bütününde bir ortaklıktır; her erdemde ve kusursuzluğun bütününde bir ortaklıktır. Böyle bir ortaklığın hedefleri birkaç kuşakta elde edilemediğinden, o yalnızca

³¹ a.g.e.,s. 37.

³² Zeitlin, a.g.e., s. 38-39. Elbette Aydınlanma akılcılığına Romantik tepkide bulunan düşünürler arasına kendisi de bir Aydınlanma düşünürü olan Rousseau da yerleştirilmelidir. Rousseau akla karşı duygunun güçlü bir şekilde işlendiği eserler yazmıştır. Ancak Rousseau'nun romantik tepkisi Burke'ün tepkisinden oldukça uzaktır. Rousseau doğaya dönüşü savunur; çünkü ona göre bütün toplumsal kurumlar insanları doğal "iyilik" durumundan uzaklaştırıp yozlaştırmıştır. İnsanın özü uygarlıkla bozulmuştur. O yüzden insanlık "zincirlerinden" kurtulmalı ve doğa durumuna dönmelidir. Oysa Burke tam da Rousseau'nun yok olmasını istediği tarihsel-toplumsal kurumları ve ilişkileri savunur. Burke doğa durumuna dönüşün değil, organik gelişmenin altını çizer. "Bizler" der Burke, "insanların kendi mantık dağarcıklarıyla hareket etmelerinden yana değiliz, çünkü bu dağarcık çok küçüktür ve ulusların, yüzyılların ve devletin birikimlerine sığınmak daha mantıklıdır." Burke'ten aktaran ve konu hakkında daha geniş bilgi i-

yaşayanlar arasında değil aynı zamanda ölmüş olanlar ve doğacak olanlar arasında da bulunan bir ortaklıktır.”³³ Peki bu ortaklığı meydana getiren, cemaat üyelerini birbirine bağlayan şeyler nelerdir? Burke’ün sözünü ettiği mirasın kuşaklar boyu aktarılmasını sağlayan şey nedir?

Bu soruların cevabını, yine Bryan Magee’nin tabiriyle, “muhafazakârların şahı”³⁴ Burke verir. Spirütüel bağlar ve duygular cemaat üyelerini birbirlerine bağlar ve ona göre bu bağlar “hava kadar hafif”, “demir yolları” kadar sağlamdır.³⁵ Bu bağlar dogmalar, önyargular, alışkanlıklardır. Onlar kuşakları birbirine bağlayan toplumsal güçler; insanları bir arada tutan sosyal yapıştırıcılarıdır. Dogmalar, önyargular, alışkanlıklar, tek bir ad altında toplamak gerekirse, “gelenek”; geçmiş, şimdiyi ve geleceği sıkı bir şekilde birbirine bağlar. İnsan, yıllarca nasıl bir geleneğin içinde yaşıyorsa gelenek de insanın içinde yaşar. Gadamer’in söylediği gibi, gelenek önyargıdır; önyargular gelenekte ikamet ederler ve önyargısız (ön-anlamasız) düşünce imkânsızdır.³⁶ “Gelenek ustası olmayı öğrendiğimiz bir süreç değil, tersine içinde yaşadığımız tevarüs etmiş dildir. Geleneğin oluş tarzı, gayet tabii duyulara hitabeden varlığa has bir tarz değildir. O dildir.”³⁷ Dilin ve dolayısıyla geleneğin dışı yoktur. Dil geleneğin taşıyıcısıdır ve biz dili konuşmakla geleneğe dahil oluruz. Gelenekten bahsederken de o geleneğin, yani dilin içindeyizdir. Gelenek söz, gelenek tarihtir. Gelenek, söz ve tarih bir arada ele alındığında geçmişle diyalogdur.

Çok çeşitli geleneklerin var olduğu göz önünde bulundurulduğunda, *Modern Political Ideologies* (Modern Siyasi İdeolojiler)’in yazarı Andrew Vincent, muhafazakâr düşünürlerin geleneği bu şekilde savunusuna karşı haklı bir eleştiri getirir. Vincent’in sorusu şudur: Bazı gelenekler yalnızca gelenek oldukları için muhafaza edilmeye (alıklarılmaya) değer midirler? Meselâ, anti-semitizm ve kölelik gelenek olarak kabul edildik-

çin bkz. Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, çev. Ertürk Demirel, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2002, s. 257-258.

³³ Zeitlin, a.g.e., s. 39.

³⁴ Bryan Magee, *Felsefenin Öyküsü*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000, s. 118.

³⁵ Burke’den aktaran Zeitlin, a.g.e., s. 39.

³⁶ Gadamer, Hans-George, “Tarih Bilinci Sorunu,” *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, Der. Paul Rabinow ve William Sullivan, çev. Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1990, s. 82.

³⁷ Jürgen Habermas, “Gadamer’in Hakikat ve Yöntem’inin Eleştirisi,” *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, Gadamer Habermas, Gadamer - Ricoeur, Gadamer - Derrida Tartışması*, s. 227.

lerinde sırf gelenek oldukları için korunmalı mıdır? Muhafazakârlar böyle bir soruya nasıl cevap verirlerdi?

Bu soruya verilecek muhtemel ve makul cevaplardan birini, muhafazakâr sosyolog Robert Nisbet'de bulabiliriz. Nisbet'e göre, muhafazakârlar geçmişten gelen her şeyi onaylamadılar. Gelenekçilik felsefesi seçiciydi. Onlara göre, geçmişin mirasını taşıyan gelenek sonraki kuşaklar tarafından da istenir olmalıydı.³⁹ Nisbet'in bu görüşleri dikkate alınrsa, Vincent'ın eleştirisi şu şekilde bertaraf edilebilir: Eğer kölelik, anti-semitizm veya başka türden bir gelenek şimdiki ya da gelecek kuşaklar için arzu edilir bir şey değilse korunmasına gerek yoktur. Zaten Burke'ün değişme hakkındaki ünlü sözünü hatırlayacak olursak muhafazakârların değişmeye değil, ani ve hızlı değişime, kökten ve despotik değişime karşı oldukları açıkça görülebilir. "Değişmenin araçlarından yoksun bir devlet" diye yazmıştır Burke "kendisini korumanın araçlarından da yoksundur".⁴⁰ Böyle bir sözü söyleyen bir düşünürü tutucu, gerici ve yobaz damgasını vurmak bizatihi gericiliğin kendisi değil midir? Değişime karşı olmak bir şeydir, değişimin aracına ya da tarzına karşı olmak başka bir şey. Eğer değişme kendiliğinden değil de baskıya ve zora dayanıyorsa ve değişimin aracı terörse bu tarzda bir değişmeye karşı çıkılması gerekir.

Yukarıdaki soruya verilebilecek muhtemel cevaplardan bir diğerini çağdaş muhafazakâr düşünürlerden biri olan Scruton vermiştir:

Scruton'a göre birbirine rakip gelenekler vardır ve her gelenek muhafazakârlık açısından aynı ölçüde korunmaya layık değildir. İşkence, suç ve devrim gelenekleri vardır ve muhafazakârlığın bir geleneği desteklemesi için tatmin edici üç bağımsız kritere ihtiyaç vardır. İlk kriter, geleneğin şanlı bir tarihin verdiği değere sahip olmasıdır. İkinci kriter, o geleneğin, bağlularının sadakatini içinde barındırıyor olmasıdır ve üçüncü kriter ise, kaynaklandığı fiilden daha uzun ömürlü olması ve ona anlamını vermesidir.⁴¹

Geleneği, kerameti kendinden menkul, soyut teorik bir çerçeve olarak değil, somut sosyal bir varoluş tarzı olarak ele aldığımızda, bir geleneğin varlığını sürdürüp sürdürmemesinin kararını verecek kişilerin, yine o

³⁸ Andrew Vincent, a.g.e, s. 82.

³⁹ Robert A. Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality*, s. 26.

⁴⁰ Burke'den aktaran Stone, Lowell Brad, "Robert Nisbet on Conservative Dogmatics," *Society* (Mart/Aralık 2000), s. 69.

geleneğin mensupları olduğunu görürüz. Bir geleneğin mensupları konsensusa dayanarak sürdürmek istiyorlarsa o gelenek varlığını sürdürür. Aksi halde, o gelenek ortadan kalkar. Bu yüzden hiçbir gelenek kendi başına değerli değildir. Onun varlığı ya da yokluğu onu sürdüreceği olan üyelerinin arzularına bağlıdır. Bir geleneğin varlığını sürdürmesinin üyelerinin konsensusuna bağlı olduğunu söylemek bu geleneğin varlığını sürdürüp sürdürmemesinin kararını verecek nihaî bir kriterle sahip olmadığımızı söylemektir. Bir geleneği terkedip terketmememizi söyleyecek objektif bir kriter yoktur. Tek bir kriter vardır; o da konsensus kriteridir. Bu kriter objektif değil subjektif bir kriterdir ve konsensusa katılan kişilerin seçimlerine dayanır. Yine de bu sorunun gelenek açısından çok daha kestirme bir çözümü vardır: Şu ya da bu geleneğin ortadan kalkması gerektiğini söylemenin de bir geleneği olabileceği söylenebilir. Yani geleneğe savaş açan modernitenin, kökleri Platon'a kadar giden Aydınlanma düşüncesinin, Marksizmin, sosyoloji disiplininin, subjektivizme karşı öne sürülen objektivizmin nasıl bir geleneği varsa, geleneğin ortadan kalkıp kalkmamasını, kendisine göre yarğladığımız kriterlerin de bir geleneği olabilir. Bu durumda Vincent'in sorusuna şu türden sorularla karşılık verilebilir: Vincent bu soruyu hangi gelenekten hareketle sormaktadır? Geleneğin ortadan kalkıp kalkmaması gerektiğini belirleyecek kriterler hangi geleneğe dayanır?

Vincent muhafazakâr paradigmaya başka bir eleştiri daha getirir. Vincent kışkırtıcı bir soru sorar: Muhafazakârların, aklın Aydınlanmacı kullanımına saldırısının kendisi de "akılcı" değil midir?⁴²

Elbette, muhafazakâr düşünürlerin akılcılığa saldırdıklarını söylemekle onların irrasyonalist olduklarını söyleyemeyiz. Onlar akla karşı, akılcı bir saldırı gerçekleştirmişlerdir. Aynı zamanda eleştirdikleri şeyin, yani Aydınlanma düşüncesinin devamıdır. Çünkü onlar anti-Aydınlanmacılardır; yani Aydınlanma'yı görmezden gelmezler. Aydınlanma'nın aklına karşıt bir akıl öne sürerler. Ancak onların akılcılığı Aydınlanma akılcılığından büyük ölçüde farklıdır. Aydınlanma düşüncesinin aklı "reason" dır; oysa muhafazakâr düşünürlerin aklı "wisdom" olarak isimlendirilebilir. "Wisdom" (bilgi, hikmet) tarihsel akıldır; yani geleneksel kurumlar ve pratiklerden doğan, kuşaklar boyu aktarılan tarih-

⁴¹ Scruton'dan aktaran Mehmet Vural, *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık*, Ankara: Elis Yayınları, 2003, s. 54.

⁴² Vincent., a.g.e., s. 82.

sel-sosyal akıl. Aydınlanma "reason"ı ise şüphe edilemez, soyut, mutlak akıldır. "Reason" doğal ilgiye dayanırken, "wisdom" geleneğin, alışkanlığın, dogmanın ve önyargının tarihsel süreçlerinde ikamet eder.⁴³ "Wisdom" en başta bahsettiğimiz William James'in ünlü ayrımındaki "knowledge of" (birşeyin bilgisi)'a tekabül ederken, "reason" "knowledge about" (bir şey hakkındaki bilgi)'a tekabül eder. James, "knowledge of"u tecrübeyle eşleştiren "knowledge about"u soyutlama ve genelleme ile eşleştirir. Yine Michael Oakesott'a dönersek, onun, James'in ayrımını toplumsal konteksine yerleştirerek, "knowledge of"u "pratik bilgi"yle ilişkilendirirken "knowledge about"u "teknik bilgiyle özdeşleştirdiğini görürüz. "Oakesott, modern Batı düşüncesinde politik rasyonalizm diye isimlendirdiğimiz şeyin, James'in "knowledge about" olarak isimlendirdiği "teknik bilgi"nin toplanması ve yüceltilmesi olduğunu ileri sürer."⁴⁴

Muhafazakârların akılcılığa karşı saldırılarında temel aldıkları "wisdom" veya bir başka deyişle "önyargılar" soyut aklı değil sosyal aklı temsil eder. Muhafazakârlar tarihsel akla, yani soyut olana değil sosyal olana vurguda bulunurlar. Muhafazakârlara göre:

İnsanlar rasyonel makineler değildirler, onlar duyguların, düşüncelerin ve genellikle tutarsız hareketlerin karmaşık ağının öznesidirler. ... Tam bir tutarlılık arayışı rasyonalist bir mittir. İnsanlığın temel motivasyonu olarak aklı görmek yüzeysel bir insanlık görüşüdür.⁴⁵

Muhafazakârlar rasyonel soyutlamaların, bir başka deyişle, teknik aklın Fransız Devrimi'ndeki olumsuz sonuçlarının farkındaydılar ve bu akıl türüne karşı savaş ilân etmişlerdi. Bu savaşta onlar, Nisbet'in de işaret ettiği gibi, Orta Çağ'ı yeniden keşfetmişlerdi. Gelenek onların savundukları kaleydi; Jakobenzim'in saldırısına hedef olan kale.

Muhafazakâr düşünürler "akla" değil, rasyonalist geleneğe saldırmışlardır. Bugünden geçmişe bakılarak bir değerlendirme yapıldığında, muhafazakâr düşünürlerin Aydınlanma rasyonalizmine bu saldırılarında haklı oldukları söylenebilir. Yirminci yüzyılın büyük felaketleri olan Holocaust, Gulag ve Hiroşima; Aydınlanmacı rasyonalist geleneğin ürünüdür. Onlar, Aydınlanmacı aklın, yani "teknik akıl"ın ürünüdür. Günümüz entelektüel atmosferi Aydınlanma projesinin sert eleştirilerine ta-

⁴³ Robert A. Nisbet, *Community and Power*, Oxford University Press, New York, 1968, s. 5.

⁴⁴ Oakesott'tan aktaran Robert A. Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality*, s. 33.

⁴⁵ Vincent, a.g.e., s. 68.

nıklık ediyor. Oysa bu eleştiriler on dokuzuncu yüzyıl muhafazakâr düşünürleri tarafından çok daha önceden yapılmıştı. On dokuzuncu yüzyıl düşünürlerinin erdemi, Aydınlanma projesinin büyük düş kırıklıklarıyla sonuçlanacağını, bu felaketleri daha yaşamadan görebilmiş olmalarıdır.

Aydınlanma düşüncesinin temel karşıtlığı, dogma ve önyargının oluşturduğu gelenektir. Muhafazakârlar ise geleneğe kaybettiği itibarını iade etmek istediler. Aydınlanmanın pejoratif bir anlam yükleyerek kurtulmak istediği dogma ve önyargılar hem klâsik hem de çağdaş muhafazakârların paradigmasını oluşturmaktadır. Bu paradigma günümüz entelektüel ve siyasî atmosferini de âdeta etkisi altına almıştır. Bu atmosferde savaş artık eşitler arası bir savaştır. Söz konusu olan Aydınlanmanın bir "sıfır" noktası ve hakikatin üstün temsilcisi olarak geleneğe, mite karşı savaşı değil, "muhafazakâr geleneğin" bir "gelenek olarak Aydınlanma"ya karşı savaşıdır. Mücadele; paradigmalar arası bir mücadeledir ve bu mücadelenin nasıl sonuçlanacağını bize yalnızca zaman gösterecek...

BİBLİYOGRAFYA

Bernstein, Richard J. "Hermeneutikten Praksise," *Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler, İnsan Bilimlerinde Hermeneutiğe Dönüş*. Derleyen ve Tercüme Eden: Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.

Burke, Edmund. "Reflections on the Revolution in France," *From Modernism to Postmodernism An Anthology*. Ed. Lawrence E. Cahoon, Blackwell Publishers, Oxford, 2000.

Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

Doğu Batı Dergisi, Gericilik Nedir?, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, Temmuz, 1999.

Gadamer, Hans-Georg. "Eleştirimlenime Cevap," *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, Gadamer Habermas, Gadamer - Ricoeur, Gadamer - Derrida Tartışması*, Derleyen ve Tercüme Eden: Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.

Gadamer, Hans-Georg. "Hermeneutik Problemin Evrenselliği," *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, Gadamer Habermas, Gadamer - Ricoeur, Gadamer - Derrida Tartışması*. Derleyen ve Tercüme Eden Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, s. 61-73.

Gadamer, Hans-George. "Tarih Bilinci Sorunu," *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, Der: Paul Rabinow ve William Sullivan, çev. Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1990.

Goethe, Johann W. *Faust*, çev. Nihat Ülner, Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.

Gordon, Marshall. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akinay, Derya Kömtürçü, Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999.

Habermas, Jürgen, "Gadamer'in Hakikat ve Yöntem'inin Eleştirisi," *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, Gadamer Habermas, Gadamer - Ricoeur, Gadamer - Derrida Tartışması*, Derleyen ve Tercüme Eden: Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, s.200-231.

James, William. *Pragmatism: A New Name for Old Ways of Thinking*. Hackett Publishing Company, USA, 1986.

James, William. *The Meaning of Truth*. Longman Green and Co, New York, 1911.

Kant, Immanuel. "An Answer to the Question: What is Enlightenment," *From Modernism to Postmodernism An Anthology*. Ed. Lawrence E. Cahoon, Blackwell Publishers, Oxford, 2000.

Küçükömer, İdris. *Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

Lee, Stephen J. *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*. çev. Ertürk Demirel, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2002.

MacIntyre, Alasdair *Erdem Peşinde*. çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.

Magée, Bryan. *Felsefenin Öyküsü*. çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000.

Marx, Karl. *İdeoloji ve Ütopya*. Ankara: çev. Mehmet Okyavuz, Epos Yayınları, 2002.

Meric, Cemil, *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Nisbet Robert A. *Conservatism Dream And Reality*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2001.

Nisbet, Robert A. *Community and Power*. Oxford University Press, New York, 1968.

Nisbet, Robert A. *History of the Idea of Progress* Basic Books, Inc., Publishers, New York, 1980.

Oakeshott, Michael, "On Being Conservative," *Rationalism in Politics and Other Essays*. J. W. Arrowsmith Ltd, New York, 1962.

Philippe, Beneton. *Muhafazakârlık*. İstanbul: çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, 1991.

Stone, Lowell Brad. "Robert Nisbet on Conservative Dogmatics," *Society*. (Mart/Aralık 2000).

Stone, Lowell Brad. *Robert Nisbet, Communitarian Traditionalist*. ISI Books, Wilmington, 2000.

Suvanto Pekka. *Conservatism From The French Revolution to the 1990s*. Trans. Roderick Fletcher, The Ipswich Book Company ltd, Great Britain, 1997.

Muhafazakâr Düşünce

Tocqueville, Alexis de. *Amerika'da Demokrasi*. Ankara: çev. İhsan Sezal, Yetkin Yayınları, 1994.

Vincent, Andrew. *Modern Political Ideologies*. Conservatism, Blackwell Publishers Inc., Second Edition, 1995, Cambridge.

Vural, Mehmet. *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık*, Ankara: Elis Yayınları, 2003.

Zeitlin, Irving M. *Ideology and the Development of Sociological Theory*. Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1968.